

megalits (cista del Collet a Su, de Bullons a Riner i de La Guàrdia a Santa Susanna) ⁽¹⁾, però que a França pren allavores altres camins. En aquesta cultura, certament amb petites diferències locals (per exemple: les perles en forma d'oliva de coure o bronze semblen una mica indígenes de França), els tipus dels sepulcres: galeries cobertes de costats paral·lels i cistes ⁽²⁾, i en el material bona part dels tipus de les puntes de sageta, alguns objectes d'ornament (per exemple les peces de collar de *dentalis*) i la ceràmica del vas campaniforme, marquen una gran analogia amb el Pireneu espanyol, que es veu més clara si es té en compte que més enllà dels massissos centrals francesos, Roine amunt o a les muntanyes de la Savoia francesa, o sia on acaba la regió natural, comencen cultures d'una diferent naturalesa. Sigui'ns permès dir breument que per la costa occidental de França sembla haver-hi una cultura poc característica (també amb megalits) que es toca amb els megalits de Bretanya, els quals constitueixen un fenomen del tot a part, ben independent del Sud de França i que tenen relacions amb els megalits nòrdics i anglesos; al Nord i Centre de França, si bé hi ha megalits (sobretot galeries cobertes que poden ésser un tipus que des del Sud de França s'estén vers el Nord, arribant fins a Bretanya), tota la cultura té un altre aspecte ⁽³⁾; a les muntanyes de la Savoia francesa trobem (Llac de Bourget, d'Annecy, etc.), una extensió dels palafits suïssos.

La data de la cultura en qüestió del Sud de França és, sens dubte, el ple eneolític, com la de la pirenenca peninsular. Ho demostren, ultra el vas campaniforme i els tipus de sageta, la presència constant d'objectes de coure ⁽⁴⁾: penjolls, perles de collar en forma d'oliva. Aleshores degué servir d'intermediària per a la transmissió del vas campaniforme, per una part al Nord-Oest de França, o sia a la Bretanya, on sembla que una vegada rebut s'hi desenrotllà autòmicament, i per l'altra a les cultures del Rin, on tingué també un desenrotllament autònom, degut probablement a creuar-se amb influències de les cultures allí existents.

Més fosca és la qüestió dels principis d'aquesta cultura del Sud de França. Però sembla que aquí degué succeir quelcom anàleg a çò que es pot comprovar a Catalunya: la substitució d'una cultura anterior, probablement del neolític pur, per l'esmentada cultura megalítica pirenenca. A Catalunya aquest és el cas de la cova de Rialp (amb la ceràmica típica de la cultura de les coves amb decoracions amb relleus), trobant-se en l'eneolític, en les coves de la regió (*Can Sant Vicens*, a Sant Julià de Ramis), el mateix material que als megalits. Al Sud de França sembla que en el neolític pur hi hagué una cultura semblant a la de les coves espanyoles, també amb ceràmica amb decoracions en relleu i sense el material típic de l'eneolític (puntes de sageta, objectes d'ornament, coure).

A aquesta cultura s'hi sobreposaria la dels megalits pirenenes ⁽⁵⁾, ocupant tota la regió natural limitada pels massissos centrals, l'alt Roine i les muntanyes de Savoia. — P. BOSCH GIMPERA, LLUIS PERICOT.

L'estat actual de la sistematització del neolític i de l'eneolític de Catalunya

Resumint tot çò que s'ha dit fins ara ⁽⁶⁾, i com a sistematització provisional en l'estat actual de les investigacions que aquestes s'encarregaran de comprovar o de rectificar, ens imaginariem l'estat de coses a Catalunya, durant la fi del neolític i l'eneolític, de la següent manera (vegis també l'adjunt mapa, fig. 187):

(1) Vegi's Bosch: *Sepulcres megalítics dels començos de l'Edat del bronze de la comarca de Solsona*, en altre lloc d'aquesta *Crònica*.

(2) Es ja quelcom segur que tots els anomenats *dòlmens* del Sud de França són meres cistes, çò que es correspon exactament amb els fenòmens de Catalunya.

(3) Sembla que el caràcter típic d'aquesta cultura del Nord i Centre de França, ultra les galeries cobertes de la regió del Sena i de l'Oise, són les grutes artificials del Marne, certes formes de ceràmica i la punta de sageta de tall transversal.

(4) En certs casos sembla que són de bronze, marcant una continuació de la cultura en qüestió fins als principis de la nova Edat. A aquesta continuació pertanyen part dels megalits del Sud de França, sobretot els que contenen certes formes de sílex (puntes de sageta dentades) i altres molt complicades de perles de collar i amulets que són desconegudes a la cultura pirenenca peninsular.

(5) Recentment E. THURLOW LEEDS ha publicat un interessant treball sobre els megalits peninsulars: *The dolmens and megalithic tombs of Spain and Portugal* (*Archaeologia*, LXX, 1920, pàg. 201 i següents). En ells no podent conèixer encara les novíssimes troballes dels sepulcres de corredor amb càmera quasi circular, tant de Bascònia com de Catalunya, i dubtant de que ho siguin els d'Espolla, que ara publiquem, però reconeixent encertadament l'intima relació entre el grup pirenenca peninsular amb el francès, vol veure en aquest l'origen del nostre. Creiem que després de trobar a la cultura pirenenca, tan basca com catalana, el sepulcre de corredor i de veure's tan clarament com evoluciona vers la galeria coberta i la cista, çò que no's pot constatar a França, oferint així l'enllaç amb la evolució tipològica portuguesa, que geogràficament assegura la presència del tipus a Astúries i Galícia, la nostra tèsis ha quedat notablement reforçada. La última confirmació la rebrà quan coneguem els megalits que per força existeixen al Pirineu d'Osca, totalment inexplorat.

(6) Vegi's, en altre lloc d'aquesta *Crònica*, especialment Bosch: *Resultats de l'exploració de coves de Catalunya*; Bosch

En el neolític pur (neolític final) existeix una cultura uniforme (cultura de les coves) que té la seva llar en els massissos centrals de la província de Lleyda i que no és altra cosa que la continuació de la cultura central de la península en sa meitat septentrional. Aquesta cultura ocupa tota la part occidental i N. de Catalunya, com ho demostra la cova de Rialp (Ribes), i fins cal identificar-la amb la del migdia de França (inclús la Provença), anterior a l'expansió dels megalits a l'eneolític.

Fig. 187. — Les civilitzacions del neolític i eneolític de Catalunya

Segurament això serà cada volta més confirmat pels nous descobriments, com ho fa pressentir, a més de les estacions esmentades, la de que ens acaba de donar notícia Mn. Pere Pujol, trobada a Olopte (Cerdanya), en la qual ha sortit ceràmica idèntica a la de la Cova de Rialp (amb cordons amb impressions digitals i altre amb incisions o unglades que es distribueixen per tota la superfície del vas).

Aquesta civilització de les coves, perllongació de la central de la península, és segurament la de caràcter indígena de Catalunya, sobre la que es venen a col·locar en diferents moments totes les demés que representen un element foraster, çò és, pel N. la dels sepulcres megalítics despen-

PERICOT: Consideracions generals sobre els megalits catalans; BOSCH: Consideracions generals sobre els sepulcres no megalítics catalans, i BOSCH: Les estacions eneolítiques del Baix Aragó i del Regne de València.

Al mapa adjunt, en la confecció del qual han col·laborat D. Josep de C. Serra i Ràfols i D. Lluís Pericot, s'hi han situat tan sols les estacions més típiques, sobre tot en ço que es refereix als sepulcres megalítics. A les comarques de Solsona i de Vich, per la llur riquesa en estacions, tampoc s'han detallat les troballes. També cal notar que s'han posat, a més de les estacions eneolítiques, també les anteriors del neolític final (per exemple, la cova de Rialp, de Ribes). Es tracta tan sols d'un mapa esquemàtic provisional.

jant-se per les serres que depenen del Pirineu, de qual part occidental (desde Bascònia) sembla vinguda, i pel S., seguint la costa, la dels sepulcres no megalítics, que procedeix de la cultura d'Almeria i del SE. d'Espanya.

Efectivament, tot el N. de Catalunya, així com els Pirineus i les serres que en depenen, és ocupat per la cultura dels megalits pirenenics, que no és altra cosa que una varietat de la cultura pirenenca que ocupa tot el N. de la península i que en l'eneolític sembla dotada d'una gran força d'expansió que es manifesta en l'ocupació de tot el S. de França (inclús la Provença) i per l'extensió a Catalunya en direcció al S. i SE., ocupant, a la Catalunya occidental, tot el territori al N. del Montsec, des d'on s'infiltra en el de la cultura veïna de les coves (sepulcres de la conca de Meyà i de les vores del Segre: a Vilanova de Meyà i a la Baronia de Rialp) (1). En direcció a l'E., la cultura dels megalits baixa per la comarca de Solsona fins al nivell de Manresa (2). De les ramificacions pirenenques de la província de Girona, d'una part, passen a la Plana de Vich i al Montseny i Vallès, tocant la costa (Vilassar); de l'altra part es fiquen per les Gavarres, fins a tocar el mar.

Es possible que aquestes extensions de la cultura megalítica, que segurament anaren acompanyades de moviments de pobles, exercissin pressió sobre la cultura de les coves dels massissos centrals de la província de Lleyda, que paral·lelament emprengué una expansió vers la costa, on es trobà, barrejant-s'hi, amb la cultura d'Almeria. (Típic d'aquest fenomen és la cova de Salamó.)

Potser ja en el moment final del neolític pur, i sobretot durant l'eneolític inicial, ve la cultura del SE. de la península, les llars principals de la qual les trobem a la província d'Almeria i que ha ocupat tota la costa del regne de València, ficant-se fins al Baix Aragó. Aquesta cultura s'estén a Catalunya tenint per base la costa fins al nivell de Vilassar. A l'interior assoleix la línia Vich-Solsona-Borges.

En continuar a Catalunya durant el ple encolític la cultura dels sepulcres no megalítics, es produeix una verdadera barreja amb la cultura de les coves que degué ja trobar-hi i que per la pressió de la civilització megalítica tornà a avançar vers la costa. Aquest és el cas de les coves de Castellví de la Marca i de Salamó de què es dona compte en altre lloc d'aquesta *Crònica*. En elles s'observen tipus propis de la cultura dels sepulcres no megalítics que tenen paral·lel a Almeria. A Castellví es troba un vas gran de panxa esfèrica i coll cilíndric com el de la Cueva de los Tollos (3), juntament amb ceràmica com la de la cultura de les coves catalanes amb cordons amb impressions digitals. A Salamó (Cova Fonda), amb la ceràmica llisa de superfície polida i perfils típics almerians, hi ha també gran abundància de ceràmica decorada com la de les coves.

A la perifèria de la cultura dels sepulcres no megalítics (plana de Vich, comarca de Solsona) és lògic que es produïssin també barreges de les diferents cultures que s'hi creuaren. Això s'ha comprovat ja amb el sepulcre del Pont del Gurri (Vich), que en realitat ofereix material mixte de les tres cultures de Catalunya que arribaren fins allí; la civilització de les coves està representada pels vasos amb cordons en relleu i incisions, la dels megalits, pels botons amb perforació en forma de V, que precisament és una de les notes típiques del material megalític de la comarca; finalment, la dels sepulcres no megalítics la representen els vasos sense decoracions de tipus almerià (el vas de forma còrica sobre tot).

Un fenomen semblant, digne d'atenció, és la barreja de la cultura pirenenca dels megalits amb l'anterior de les coves, a la qual s'ha superposat, que s'observa en alguns casos: a la cova de Can Sant Vicens (Sant Julià de Ramis), en la qual abunda relativament la ceràmica amb decoracions del tipus de les coves, i als sepulcres megalítics de l'Alt Empordà, sobre tot d'Espolla, en els quals sempre amb la ceràmica del vas campaniforme o sense decoració pròpia de la cultura pirenenca es troba qualche fragment amb els cordons amb impressions digitals de la cultura anterior de les coves.

Un fenomen encara difícil d'explicar és el dels sepulcres de l'Alt Urgell: la necròpolis de l'Asinyà (Noves) i el sepulcre de Cap de l'Obaga del Grauet (Montanicell), els quals, tant per llur tipus no megalític com per l'aparició en ells dels braçalets de pectuncle, semblen lligar-se més aviat amb

(1) Vegi's Bosch: *Prehistòria catalana* (Barcelona, 1919), p. 99 i seg., 114 i 122.

(2) Notícies últimament recollides parlen de sepulcres megalítics a la comarca de Manresa, ço que encara cal estudiar.

(3) Vegi's Siret: *Las primeras Edades del metal en el SE. de España* (Barcelona, 1890), lám. 2 de l'àlbum (*Cueva de los Tollos*). Aquest tipus té, a Almeria i a l'extensió de la seva cultura per la costa de la província de Màlaga, altres variants, per exemple, els vasos de El Garcel a Almeria, de la fi del neolític, i de la Cueva del Tesoro, prop de Màlaga, i un vas amb decoració pintada de la província d'Almeria, reproduït l'últim a L. SIRET: *Questions de chronologie*, p. 228, fig. 71, n.º 3.

els sepulcres no megalítics de la meitat S. de Catalunya que amb la cultura megalítica pirenenca o amb la de les coves que són les típiques del llur territori.

El problema dels braçalets de pectuncle és, en certa manera, complexe, si bé són típics de la cultura d'Almeria i de les seves extensions, com s'ha dit, a les regions veïnes de la cultura de les coves solen aparèixer. Al S. d'Espanya surten a la Cueva de la Mujer (Alhama de Granada) (1). A Catalunya, a les coves de la província de Lleyda, es troben també braçalets de pectuncle a les coves del Tabaco de Camarasa i a la cova de l'Aigua, d'Alòs de Balaguer (2).

Sembla que els braçalets de pectuncle passen de la cultura d'Almeria a la veïna de les coves. Així no tindria res d'estrany que els de l'Alt Urgell representessin quelcom en relació amb la civilització indígena de les coves.

Emperò el tipus de cista no megalítica en què surten podria senyalar-nos un altre origen: una possible influència de la cultura de la meitat S. de Catalunya, d'origen almerià, que tindria la seva base a la comarca de Solsona, des d'on hi ha fàcil comunicació vers l'alt Segre i l'alt Urgell.

Per acabar, cal insistir notant que al ple eneolític en el territori en què a la civilització de les coves se n'hi han superposat d'altres, s'observa com aquella sembla dotada d'una gran vitalitat i sobreix per damunt de totes les barreges. Ens atreviríem a dir que amb això succeeix ço que molt sovint té lloc en posar-se en contacte dos pobles: l'indígena resta momentàniament sots el que acaba d'arribar i que domina, imposant momentàniament determinades formes de la seva cultura, però a la llarga l'altre sura tornant a continuar la seva civilització i fins absorbint els elements ètnics forasters.

En el nostre cas tindríem que, malgrat la superposició a la gent de les coves dels pirenaics i dels del SE. d'Espanya, aquella restaria essent gairebé el principal component ètnic i cultural de la població de Catalunya, ço que s'observa en els períodes següents, com es veurà en altres llocs d'aquesta *Crònica*, en la perduració de la ceràmica de les coves en els començos de l'Edat del bronze, en la primera Edat del ferro i en l'època ibèrica (3), malgrat la tònica general de la cultura es transformi, d'acord amb les noves corrents de civilització de cada època. — P. BOSCH GIMPERA.

La cova del Boquique a Plasència

D. Pere García Faria ha fet excavacions al terme de Plasència, a les coves del Boquique, de quals troballes n'ha fet generosament donatiu a l'INSTITUT (4), facilitant a l'ensem la següent notícia sobre la cova i els treballs fets en ella:

L'EXCAVACIÓ I LES TROBALLES

A la part més elevada del terme de Plasència, en la devesa de Valcohero, i 90 metres més amunt de la cota de la carretera que passa per sota i que marca 360 metres sobre el nivell del mar, es troba la cova del Boquique, anomenada així per haver servit de refugi a un bandoler conegut amb aquell sobrenom. L'entrada gran que avui té (vegi's plànol de la fig. 188) estigué tapada abans, havent estat oberta en fer a trossos una roca que hi havia per obtenir pedra per a les construccions de Plasència. Llavors la cova sols devia ésser accessible per l'entrada més petita, en la qual es troben senyals d'haver-se picat les roques, ço que sembla fet en temps moderns. Fa anys, D. Vicens Paredes, de Plasència, hi féu exploracions, arribant fins a mig metre de fons i trobant-hi, segons sembla, destrals de bronze i fragments de ceràmica a mà grollera. Nosaltres varem continuar continuà afonant fins a la roca, i en aquesta capa profunda ferem les seves troballes.

Aquestes consistiren en nombrosos fragments de ceràmica a mà, de terrissa rogenca, amb molts grans de quars i freqüentment amb decoracions; percussors de quars; dues destrals de pissarra de forma molt irregular, essent pròpiament dos palets als quals s'ha fet un tall (fig. 189); un parell

(1) MAC PHERSON: *La Cueva de la Mujer* (2.ª parte) (Cádiz, 1871); lám. VIII, n.º 3.

(2) SERRA RÀFOLS (J. de C.): *La col·lecció L. M. Vldal (Materials de Prehistòria catalana)*: I. Publicació del Seminari de Prehistòria de la Universitat de Barcelona, 1921, lám. I, n.º 5 i lám. II, n.º 20, respectivament.

(3) Vegi's, en altres llocs d'aquesta *Crònica*, Bosch: *Els sepulcres megalítics dels començos de l'Edat del bronze de la comarca de Solsona* (en particular la nota 1 de la pàg. 531); *L'estat actual de la sistematització del coneixement de la primera Edat del ferro a Catalunya* (p. 586 i seg.) i *diferents llocs de les notícies referent a l'època ibèrica*.

(4) Llevat d'uns molins de mà que donà al Museo Arqueológico Nacional de Madrid. Vegi's MÉRIDA: *Museo Arqueológico Nacional, Adquisiciones en 1917* (*Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1918).